

‘Zelluf doen’: Bildung zonder onderwijs

Net als Platform Onderwijs2032 wil ik het onderwijs veranderen. Mijn redenen verschillen echter van die van het Platform, omdat ik me geen zorgen maak over straks, maar over nu. Ik zie te veel kinderen die te lang binnen de muren van de school vastgehouden worden en niet weten wat ze daar doen. Mijn diagnose is simpel: onderwijs is niet meer van deze tijd.

DOOR JAN BRANSEN

Ooit was onderwijs een prachtig en krachtig instrument om kinderen te beschermen tegen zwaar, ongezond en onderbetaald werk. Ooit was onderwijs een unieke kans om kinderen te verheffen uit hun onverdiende, kansloze armoede en onwetendheid. Dankzij de school en de leerplicht kregen de kinderen de kans hun talenten te ontplooiën en zo hun autonomie te ontwikkelen en te leren behartigen. Maar tegenwoordig is de leerplicht vooral een leerlast geworden. Kinderen worden systematisch bang gemaakt voor de arbeidsmarkt, althans voor het betreden van die arbeidsmarkt met een *te lage* startkwalificatie, en dat wil zeggen, een startkwalificatie die lager is dan die van anderen. Als er *een* manier is om de intrinsieke motivatie van kinderen om zeep te helpen, dan is het wel deze competitieve angst, vooral omdat we de leerlingen willen laten geloven dat wij dit allemaal alleen *voor hen* doen. Dus als ze niet willen leren, dan zullen ze met de schande van hun eigen schuld verder moeten leven – in kansloze armoede. Maar voor wie wel eens een klaslokaal betreedt is volstrekt duidelijk dat hedendaagse leerlingen helemaal niet willen leren. Dat is eigenlijk volkomen onbegrijpelijk omdat ze allemaal, stuk voor stuk, als onvermoeibare ‘leermonsters’ geboren zijn. Kijk maar naar het eindeloze vallen en opstaan van een baby die

probeert om te rollen en te kruipen, of naar het onvoorstelbare doorzettingsvermogen van de dreumes die probeert te lopen! En luister naar de onophoudelijke stroom waarom-vragen van de peuter, of naar de adembenemende inspanningen van een kleuter die puzzels wil maken, die de kleuren wil benoemen, die wil tellen, en die naar school wil om groot te zijn, te schrijven en te lezen.

Wat is er toch in het licht van die aanvankelijk grenzeloze gretigheid gebeurd met onze pubers die met zijn allen zo gedemotiveerd mogelijk over hun rooster, lesboeken, toetsen en cijfers praten?

Als er een manier is om de intrinsieke motivatie van kinderen om zeep te helpen, dan is het wel deze competitieve angst.

Ik denk dat er drie dingen zijn gebeurd, drie dingen die in de kiem al besloten liggen in het hele idee van onderwijs als een separate institutie. Dit kon zo lang verborgen blijven omdat kinderen vóór de invoering van de leerplicht – die in feite natuurlijk een naar-school-stuurplicht was – überhaupt de kans niet kregen zich te ontwikkelen. Daardoor kon het idee ontstaan dat onderwijs een cruciale voorwaarde is om je te kunnen ontwikkelen. Dat was het ook, zeker toentertijd. Maar een nog veel belangrijkere en meer fundamentele voorwaarde, toen én nu, is de intrinsieke motivatie om te *willen leren*. En juist die voorwaarde wordt systematisch gefrustreerd door de leerplicht.

Wat gaat er op school dan mis met die intrinsieke motivatie?

Ten eerste trekt onderwijs het *leren* en het *leven* uit elkaar. De school is een speciale plek waar men leert. Buiten de school, zo is de impliciete boodschap, leer je niet. Daarom wil een kind van vier ook zo graag naar school. Hij *wil leren!* En om te leren moet je blijkbaar op school zijn. Maar zowel de school als het kind verkijken zich op *wát* het kind dan zou willen leren. Want een kind wil maar *één* ding: *het zelf doen!* Het maakt niet uit wat – kruipen, lopen, praten, lezen, schrijven, rekenen – als hij het maar *zelf* leert doen. Als je nog weinig kunt en weet, is de kans groot dat je vooral let op de specifieke kennis of vaardigheid die je wilt verwerven. Dan heb je als kind niet eens door dat het je in feite uitsluitend om de ontwikkeling van je autonomie gaat. Het lijkt alsof het je om de zaak gaat, om dat wat je nog niet kunt of weet. Dat denken de volwassenen om je heen ook. Die denken dat je wilt *lezen, hinkelen, zingen*. Dus daar ontwikkelen ze hele leerplannen voor. Totaal gefocust op de leerstof ontgaat het hun dat het jou om heel iets anders gaat, om de ontwikkeling van je autonomie, van jezelf, van je wil, je vitaliteit. Het gaat je alleen maar om *het zelf doen*. De zaak, de leerstof, de specifieke vaardigheid in kwestie doet er in feite helemaal niet toe, die is toevallige invulling, omdat je nu eenmaal niet *zelf* kunt doen zonder *iets* zelf te doen.

Het tweede dat op school misgaat is dat toetsen, examens en diploma's een eind aan het leren maken. Leren wordt een afgebakend project met een begin en een eind. Op een bepaald moment mag je naar school. Dan kun je gaan leren. En als je dan een toets maakt, dan is dat stukje leren gebeurd. Heb je een voldoende, dan ben je klaar. Je kunt of weet het. Je mag stoppen met leren. Tijd om iets nieuws te gaan leren. Dat natuurlijk wel. Er is steeds weer iets nieuws te leren. Er wachten steeds weer nieuwe toetsen op je. Maar eerst moet je leren. Dan de toets. Pas dan ben je klaar. Leren wordt een klus, geen levenslust. Je moet het volhouden tot je dat felbegeerde diploma hebt gehaald. Hoe vreemd is deze relatie tussen het leren en het toetsen. Hoe

Al die jaren motiveren we ze zo extern mogelijk. Met leerplannen, eindtermen, diploma's, tentamens, proefwerken, toetsen, tussentoetsen, opdrachten, enzovoort.

vervormt die het natuurlijke leervermogen. En impliciet weten we dit. We benoemen het soms ook expliciet. Want als je je rijbewijs haalt, houdt het leren natuurlijk niet op. Pas als je je rijbewijs hebt en alleen auto mag rijden, ga je het *echt* leren. We weten dit ook van onze eerste baan: pas als je aan het werk bent, ga je het echt leren. Want leren stopt niet. Nooit. Dat kunnen mensen niet, stoppen met leren. Maar met onze toetsen, tussentoetsen, voorbeeldtentamens, cijfers, rapporten en diploma's hebben we het toch bijna voor elkaar gekregen: het behalen van een voldoende luidt het einde van het leren in! Dat komt niet alleen door die nadruk op toetsen en diploma's. Het komt ook doordat we het formele leren in kleine stukjes opgedeeld en van het leven gescheiden hebben. Leren wordt daardoor iets dat tijdelijk geactiveerd moet worden, in een leerplan met een begin en een eind. Leren houdt daardoor op een natuurlijk onderdeel van het leven te zijn.

Daar sluit mijn derde punt op aan: leren wordt iets dat vooraf gaat aan leven. Leren doe je eerst, op school, voordat je via de arbeidsmarkt het leven betreedt. Twee misverstanden liggen aan dit derde punt ten grondslag. Het eerste is dat je de arbeidsmarkt alleen maar met een zogenaamde startkwalificatie kunt betreden. Je hebt een diploma nodig, want zonder diploma kom je nergens. Zonder diploma kun je geen baan krijgen en zonder baan kun je niet leven; tenminste niet in de huidige neoliberale en kapitalistische economie. Het tweede misverstand sluit daarbij aan. Omdat je een zo hoog mogelijke startkwalificatie nodig hebt, moet je zo lang mogelijk onderwijs volgen. Die hoge startkwalificatie heb je nodig, omdat er zoveel concurrentie is en het aantal goed betaalde banen te klein is. Bovendien leven we in een kenniseconomie en hebben we vanuit mondiaal perspectief te maken met een sterke concurrentie van lagelonenlanden. Die strijd zullen we verliezen tenzij onze bevolking zo hoog mogelijk opgeleid is en we van kennis een sterk exportproduct kunnen maken. De Europese Unie heeft dat goed begrepen en hanteert

als streefcijfer dat in 2020 ten minste 40% van de 30-34-jarigen hoger opgeleid zou moeten zijn. Daarom rekken wij de periode dat kinderen naar school gaan steeds meer op, liefst tot minimaal achttien aaneengesloten jaren. Zo bedelven we onze jongeren onder een leerlast die zijn weerga niet kent. Voor de gelukkigen onder hen gloort er aan het eind licht: na jarenlang hebben moeten leren, kan het leven eindelijk beginnen.

Dat al die hoogopgeleiden bij het betreden van de arbeidsmarkt omlaag kukelen en soms ver onder hun niveau aan hun eerste baan beginnen, zou ons eigenlijk moeten alarmeren. Dat doet het ook, maar met averechts effect: we moedigen onze kinderen aan een nóg hoger diploma te halen om in ieder geval de concurrentie te slim af te zijn. Zo houden we ze alleen nog maar langer binnen de schoolmuren vast en beletten hen de toegang tot het leven.

Al die jaren vervormen we hun wil. Al die jaren leren we hun braaf geduld te blijven opbrengen – voor hun eigen bestwil; een wil die ze daardoor steeds minder goed gaan begrijpen. Al die jaren motiveren we ze zo extern mogelijk. Met leerplannen, eindtermen, diploma's, tentamens, proefwerken, toetsen, tussentoetsen, opdrachten, enzovoort. Al die jaren leren ze dat het niet om hun intrinsieke wil gaat, maar om wat in een ver verschiet voor hen mogelijk zal worden. Al die jaren zeggen we ze dat 'zelluf doen' later pas komt. Maar juist daardoor leren we ze al die jaren dat wat ze al wel zelf kunnen doen, op school, in het hier en nu van hun alledaagse leven – dat dat een passieve en responsieve kwestie is, een kwestie van antwoord geven op wat je gevraagd wordt, van toetsen maken en een curriculum afwerken.

Vandaar mijn stelling: onderwijs – didactisch verantwoord en curriculaar aangeboden, formele en toetsbare leerstof – maakt *Bildung* onmogelijk. Want *Bildung* is vorming van de wil, en daarvoor moet je *willen*, en *willen willen*, *zelluf*: actief en spontaan. Dat kan prima tussen leeftijdgenoten, en prima in een speciaal gebouw, en prima onder het toeziend oog van volwassenen, van docenten zelfs, leermeesters. Maar het kan niet in een curriculum, niet in een leerplan. *Bildung* biedt je niet als leerstof aan. ●

► Jan Bransen is hoogleraar Filosofie van de gedragswetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen.